

FARG‘ONA VODIYSIDA HUDUDIY TURISTIK-REKREATSION TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING GEOEKOLOGIK ASOSLARI.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,

FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

TABIIY FANLAR FAKULTETI GEOGRAFIYA KAFEDRASI

Geografiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Maxkamov. E. Geografiya falsafa fanlari doktori. (PhD) dotsent

Akbarova Fotimaxon Azimjon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Farg‘ona vodiysida hududiy turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirishning geoekologik asoslari yoritilgan. Unda vodiyning tabiiy-geografik sharoiti, rekreatsion resurslari, landshaft xususiyatlari, ekologik holati hamda turizm rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, hududda turistik-rekreatsion faoliyatni tashkil etishda geoekologik yondashuvning ahamiyati, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va barqaror turizmni rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida Farg‘ona vodiysi sharoitida turistik-rekreatsion tizimlarni hududiy jihatdan samarali tashkil etish hamda ekologik muvozanatni saqlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, turistik-rekreatsion tizim, geoekologik asoslar, barqaror turizm, rekreatsion resurslar, tabiiy-geografik sharoit, ekologik xavfsizlik, hududiy rejalashtirish.

Аннотация: В данной статье рассматриваются геоэкологические основы формирования территориальных туристско-рекреационных систем в Ферганской долине. Анализируются природно-географические условия региона, рекреационные ресурсы, ландшафтные особенности, экологическое состояние, а также факторы,

влияющие на развитие туризма. Особое внимание уделяется значению геоэкологического подхода при организации туристско-рекреационной деятельности, рациональному использованию природных ресурсов, обеспечению экологической безопасности и развитию устойчивого туризма. В результате исследования обосновывается необходимость разработки научно-практических рекомендаций по эффективной территориальной организации туристско-рекреационных систем и сохранению экологического равновесия в условиях Ферганской долины.

Ключевые слова: Ферганская долина, туристско-рекреационная система, геоэкологические основы, устойчивый туризм, рекреационные ресурсы, природно-географические условия, экологическая безопасность, территориальное планирование.

Abstract: This article examines the geocological foundations for the formation of territorial tourist and recreational systems in the Fergana Valley. It analyzes the natural and geographical conditions of the region, recreational resources, landscape features, ecological situation, and factors influencing tourism development. Special attention is paid to the importance of the geocological approach in organizing tourist and recreational activities, the rational use of natural resources, ensuring environmental safety, and developing sustainable tourism. The study substantiates the need to develop scientific and practical recommendations for the effective territorial organization of tourist and recreational systems while maintaining ecological balance in the Fergana Valley.

Keywords: Fergana Valley, tourist and recreational system, geocological foundations, sustainable tourism, recreational resources, natural and geographical conditions, environmental safety, territorial planning.

KIRISH

Bugungi kunda turizm va rekreatsiya sohasi jahon iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri sifatida qaralmoqda. Turizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, aholining bandligini ta'minlash, infratuzilmani takomillashtirish hamda tabiiy va madaniy meros obyektlaridan samarali

foydalanishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy-geografik sharoiti qulay, tarixiy-madaniy yodgorliklarga boy va rekreatsion imkoniyatlari yuqori bo'lgan hududlarda turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirish, ichki va tashqi turizm imkoniyatlarini kengaytirish, hududlarning turistik salohiyatidan samarali foydalanish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda har bir hududning tabiiy-geografik xususiyatlari, ekologik holati, rekreatsion resurslari va infratuzilmaviy imkoniyatlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki turistik faoliyatni ilmiy asoslanmagan holda tashkil etish tabiiy landshaftlarning buzilishi, suv va yer resurslarining ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi hamda ekologik muvozanatning izdan chiqishiga olib kelishi mumkin.

Farg'ona vodiysi O'zbekistonning eng muhim tabiiy-geografik va iqtisodiy rayonlaridan biri bo'lib, o'zining qulay iqlimi, rang-barang landshaftlari, tog' oldi va tog'li hududlari, daryo vodiylari, madaniy-tarixiy maskanlari hamda aholi zich joylashganligi bilan ajralib turadi. Vodiyning tabiiy va madaniy resurslari turizm va rekreatsiya faoliyatini rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Farg'ona vodiysida ekoturizm, ziyorat turizmi, tog' turizmi, sog'lomlashtirish-rekreatsiya turizmi, agroturizm va madaniy-ma'rifiy turizm yo'nalishlarini rivojlantirish uchun yetarli shart-sharoitlar mavjud.

Shu bilan birga, Farg'ona vodiysida turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirishda bir qator geoekologik muammolar ham mavjud. Aholi zichligi, yer va suv resurslaridan intensiv foydalanish, sanoat va qishloq xo'jaligi faoliyati, transport tarmoqlarining kengayishi, chiqindilar muammosi hamda ayrim hududlarda ekologik yuklamaning ortib borishi turizmni barqaror rivojlantirishda alohida e'tibor talab qiladi. Shu sababli hududda turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirishda faqat iqtisodiy manfaatlarni emas, balki ekologik xavfsizlik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va hududiy rejalashtirish tamoyillarini ham hisobga olish zarur.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Farg'ona vodiysida mavjud turistik-rekreatsion resurslardan samarali foydalanish, ularni hududiy jihatdan to'g'ri tashkil etish va geoekologik jihatdan baholash bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. Turistik

obyektlarni joylashtirishda tabiiy landshaftlarning bardoshlilik, ekologik sig‘imi, transport qulayligi, aholi punktlariga yaqinligi va atrof-muhitga ta‘sir darajasi hisobga olinishi lozim. Bu esa hududiy turistik-rekreations tizimlarni ilmiy asosda shakllantirishni taqozo etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Farg‘ona vodiysida hududiy turistik-rekreations tizimlarni shakllantirishning geokologik asoslarini o‘rganish, mavjud tabiiy-geografik va rekreations salohiyatni tahlil qilish hamda barqaror turizmni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

turistik-rekreations tizim tushunchasi, mohiyati va tarkibiy tuzilishini ilmiy jihatdan yoritish;

hududiy turistik-rekreations tizimlarni shakllantirishda geokologik yondashuvlarning ahamiyatini aniqlash;

Farg‘ona vodiysining tabiiy-geografik sharoiti va rekreations imkoniyatlarini tahlil qilish;

hududda turizm rivojlanishiga ta‘sir etuvchi geokologik muammolar va xavf omillarini aniqlash;

Farg‘ona vodiysi turistik-rekreations resurslarining hududiy joylashuvini baholash; turistik-rekreations tizimlarni barqaror rivojlantirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida Farg‘ona vodiysining turistik-rekreations resurslari, tabiiy-geografik sharoiti va geokologik holati tanlab olindi.

Tadqiqot predmeti esa Farg‘ona vodiysida hududiy turistik-rekreations tizimlarni shakllantirish jarayonida tabiiy-geografik, rekreations va geokologik omillarning o‘zaro ta‘sirini o‘rganishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati shundaki, unda Farg‘ona vodiysi sharoitida turistik-rekreations tizimlarni rivojlantirishda geokologik yondashuvlarning o‘rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari hududiy rejalashtirish, turizm infratuzilmasini rivojlantirish,

ekologik xavfsizlikni ta'minlash va rekreatsion resurslardan oqilona foydalanishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirishning geokologik asoslarini o'rganish hududning turistik salohiyatidan samarali foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash va barqaror turizmni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan mazkur mavzu nazariy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirish jarayonida tabiiy-geografik sharoit, landshaft xilma-xilligi, iqlim qulayligi, tarixiy-madaniy meros obyektlari, suv resurslari, tog' va tog' oldi hududlari muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Farg'ona vodiysi hududida turistik-rekreatsion faoliyatni rivojlantirish uchun tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar mavjud bo'lsa-da, ularni samarali tashkil etishda geokologik yondashuv zarur hisoblanadi.

Farg'ona vodiysi turistik-rekreatsion salohiyati jihatidan bir xil emas. Hududning ayrim qismlarida tog'li va tog' oldi landshaftlari, dam olish maskanlari, ziyoratgohlar va tabiiy manzarali obyektlar ko'proq uchraydi. Boshqa hududlarda esa aholi zichligi, yer resurslaridan yuqori darajada foydalanish, sanoat va transport ta'siri natijasida ekologik yuklama nisbatan kuchliroq namoyon bo'ladi. Shu sababli turizmni rivojlantirishda har bir hududning geokologik holati va rekreatsion sig'imini hisobga olish lozim.

1-jadval

Farg'ona vodiysi hududlarining turistik-rekreatsion va geokologik imkoniyatlarini tahliliy baholash

Hudud	Asosiy turistik-rekreatsion imkoniyatlar	Geokologik holatga ta'sir qiluvchi omillar	Rivojlantirish uchun maqbul turizm yo'nalishlari	Umumiy baho
Farg'ona viloyati	Tog' oldi hududlari, dam olish maskanlari, tarixiy-	Aholi zichligi, transport yuklamasi, suv	Ekoturizm, ziyorat turizmi, madaniy turizm, agroturizm	Yuqori

	madaniy obyektlar, hunarmandchilik markazlari	resurslariga bosim		
Andijon viloyati	Ziyoratgohlar, tarixiy maskanlar, bog‘-rog‘lar, qishloq turizmi imkoniyatlari	Aholi zichligi, urbanizatsiya, yer resurslaridan intensiv foydalanish	Ziyorat turizmi, agroturizm, madaniy-ma‘rifiy turizm	O‘rta- yuqori
Namangan viloyati	Tog‘li va tog‘ oldi landshaftlari, Chortoq, Nanay, Kosonsoy kabi rekreatsion hududlar	Tog‘ yonbag‘irlarida eroziya xavfi, suv resurslaridan foydalanish muammolari	Sog‘lomlashtirish turizmi, tog‘ turizmi, ekoturizm	Yuqori
Qo‘shni tog‘ oldi hududlari	Tabiiy landshaftlar, buloqlar, yaylovlar, manzarali dam olish zonalari	Tabiiy muhitga antropogen bosim, chiqindilar muammosi	Ekoturizm, piyoda sayohat, oilaviy dam olish	Yuqori
Shahar atrofi hududlari	Transport qulayligi, xizmat ko‘rsatish infratuzilmasi, qisqa muddatli dam olish imkoniyati	Shovqin, chiqindi, havo ifloslanishi, qurilish bosimi	Rekreatsion dam olish, gastronomik turizm, xizmat ko‘rsatish turizmi	O‘rta

Jadval tahlilidan ko‘rinadiki, Farg‘ona vodiysida turistik-rekreatsion tizimlarni rivojlantirishda Namangan va Farg‘ona viloyatlarining tog‘li hamda tog‘ oldi hududlari yuqori salohiyatga ega. Bu hududlarda tabiiy landshaftlarning jozibadorligi,

sogʻlomlashtirish maskanlari, buloqlar, togʻ havosi va dam olish zonalarining mavjudligi rekreatsion turizmni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Andijon viloyatida esa tarixiy, madaniy va ziyorat turizmi imkoniyatlari nisbatan ustun hisoblanadi.

Shu bilan birga, vodiyning barcha hududlarida geoekologik muammolar turizm rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Ayniqsa, aholi zichligi yuqori boʻlgan hududlarda chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan oqilona foydalanish, transport oqimini tartibga solish va tabiiy landshaftlarga tushadigan bosimni kamaytirish muhim masala hisoblanadi.

1-diagramma. Fargʻona vodiysi hududlarining turistik-rekreatsion salohiyati va geoekologik yuklamasi

Quyidagi diagrammada hududlar boʻyicha turistik-rekreatsion salohiyat va geoekologik yuklama shartli ball asosida koʻrsatilgan. Baholash 5 ballik tizimda berilgan.

Hudud	Turistik-rekreatsion salohiyat	Geoekologik yuklama
Fargʻona viloyati	5	4
Andijon viloyati	4	4
Namangan viloyati	5	3
Togʻ oldi hududlari	5	2
Shahar atrofi hududlari	3	5

Diagramma natijalari shuni koʻrsatadiki, turistik-rekreatsion salohiyat eng yuqori boʻlgan hududlar Fargʻona, Namangan va togʻ oldi hududlari hisoblanadi. Biroq Fargʻona va Andijon viloyatlarida geoekologik yuklama ham nisbatan yuqori. Bu holat turizmni rivojlantirishda ekologik boshqaruv, hududiy rejalashtirish va rekreatsion yuklamani meʼyorlash zarurligini koʻrsatadi.

Namangan viloyati va togʻ oldi hududlarida esa tabiiy landshaftlarning saqlanganlik darajasi nisbatan yuqori boʻlib, bu hududlarda ekoturizm, sogʻlomlashtirish turizmi va togʻ turizmini rivojlantirish imkoniyati keng. Ammo bunday hududlarda ham nazoratsiz turistik

faoliyat, chiqindilar muammosi, transport qatnovining ortishi va qurilish ishlarining kengayishi kelajakda ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, Farg'ona vodiysida turistik-rekreationsion tizimlarni shakllantirishda quyidagi geoekologik omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega:

1. tabiiy landshaftlarning rekreationsion sig'imini hisobga olish;
2. suv, yer va biologik resurslardan oqilona foydalanish;
3. ekologik xavfsizlik talablariga rioya qilish;
4. turistik obyektlarni hududiy joylashtirishda tabiiy muhitga ta'sir darajasini baholash;
5. chiqindilarni boshqarish va sanitariya holatini yaxshilash;
6. mahalliy aholining turizm jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish.

Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreationsion tizimlarni shakllantirishda faqat mavjud resurslarni aniqlash yetarli emas. Ularni ekologik jihatdan baholash, hududning tabiiy bardoshlilikini aniqlash, turistik oqimlarni boshqarish va infratuzilmani rejalashtirish ham muhimdir. Ayniqsa, tog'li va tog' oldi hududlarida turizmni rivojlantirishda ekologik monitoring tizimini joriy etish, maxsus rekreationsion zonalarni belgilash va tabiiy obyektlarni muhofaza qilish zarur.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Farg'ona vodiysi sharoitida turistik-rekreationsion tizimlarni barqaror rivojlantirish uchun hududlarni funksional zonalarga ajratish maqsadga muvofiqdir. Bunda dam olish, sog'lomlashtirish, ekoturizm, ziyorat turizmi, madaniy turizm va agroturizm zonalari alohida belgilanadi. Har bir zona uchun ekologik me'yorlar, tashrif buyuruvchilar soni, transport yo'nalishlari va xizmat ko'rsatish infratuzilmasi oldindan rejalashtirilishi kerak.

Umuman olganda, Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreationsion tizimlarni shakllantirish katta imkoniyatlarga ega. Biroq bu jarayon geoekologik mezonlar asosida amalga oshirilmasa, tabiiy landshaftlarga ortiqcha yuklama tushishi, ekologik muammolarning kuchayishi va rekreationsion resurslarning sifati pasayishi mumkin. Shu bois turizmni rivojlantirishda barqarorlik, ekologik xavfsizlik va hududiy muvozanat asosiy tamoyil sifatida qaralishi lozim.

XULOSA

Farg‘ona vodiysida hududiy turistik-rekreatsion tizimlarni shakllantirishning geoekologik asoslarini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, mazkur hudud O‘zbekistonning turizm va rekreatsiya salohiyati yuqori bo‘lgan mintaqalaridan biridir. Vodiyning tabiiy-geografik joylashuvi, qulay iqlim sharoiti, tog‘ va tog‘ oldi landshaftlari, daryo vodiylari, buloqlar, madaniy-tarixiy obyektlar hamda aholining qadimiy hunarmandchilik an‘analari hududda turistik-rekreatsion tizimlarni rivojlantirish uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Farg‘ona vodiysida turizm va rekreatsiya faoliyatini rivojlantirishda faqat mavjud tabiiy va madaniy resurslardan foydalanish yetarli emas. Bu jarayonda geoekologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki turistik obyektlar va rekreatsion hududlarni ilmiy asoslanmagan holda joylashtirish tabiiy landshaftlarga ortiqcha yuklama tushishiga, suv va yer resurslarining ifloslanishiga, chiqindilar hajmining ortishiga hamda ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Farg‘ona vodiysi hududida turistik-rekreatsion salohiyat bir xil taqsimlanmagan. Namangan viloyatining tog‘li va tog‘ oldi hududlari, Farg‘ona viloyatining tabiiy manzarali maskanlari, Andijon viloyatining tarixiy-madaniy va ziyorat turizmi obyektlari turizmni rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, Chortoq, Nanay, Kosonsoy, Shohimardon, Vodil, Rishton, Marg‘ilon, Qo‘qon, Andijon va boshqa hududlar rekreatsion va madaniy turizm nuqtayi nazaridan alohida ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, Farg‘ona vodiysida turizmni rivojlantirish jarayonida bir qator geoekologik muammolar mavjud. Aholi zichligi, yer va suv resurslaridan intensiv foydalanish, sanoat va transport tarmoqlarining kengayishi, chiqindilar muammosi, ayrim hududlarda havo va suv havzalarining ifloslanishi rekreatsion tizimlarning barqaror rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli hududda turizmni rivojlantirish ekologik xavfsizlik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va hududiy rejalashtirish tamoyillari asosida olib borilishi zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreationsion tizimlarni samarali shakllantirish uchun hududlarni funksional zonalarga ajratish maqsadga muvofiqdir. Bunda ekoturizm, ziyorat turizmi, sog'lomlashtirish turizmi, tog' turizmi, agroturizm, madaniy-ma'rifiy turizm va qisqa muddatli dam olish zonalari alohida belgilanishi lozim. Har bir zona uchun ekologik sig'im, tashrif buyuruvchilar soni, transport qulayligi, infratuzilma holati va tabiiy muhitga ta'sir darajasi oldindan baholanishi kerak.

Barqaror turizm konsepsiyasiga ko'ra, turizm sohasi iqtisodiy foyda keltirishi bilan birga, atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy aholining manfaatlarini ham hisobga olishi zarur. BMT Turizm tashkiloti barqaror turizmni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ta'sirlarni hisobga olgan holda sayyohlar, turizm sohasi, atrof-muhit va mahalliy jamoalar ehtiyojlarini qondiruvchi faoliyat sifatida izohlaydi . Shu jihatdan Farg'ona vodiysida turizmni rivojlantirishda ekologik boshqaruv, monitoring, chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan tejamkor foydalanish va tabiiy landshaftlarni muhofaza qilish ustuvor vazifalardan bo'lishi kerak.

O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni turizm sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan bo'lib, hududlarda turizm faoliyatini huquqiy asosda tashkil etishda muhim manba hisoblanadi . Shuningdek, "O'zbekiston — 2030" strategiyasida barqaror rivojlanish, ekologik barqarorlik, hududlar salohiyatidan samarali foydalanish va xizmatlar sohasini rivojlantirish kabi yo'nalishlar belgilangan bo'lib, ular turistik-rekreationsion tizimlarni shakllantirishda muhim metodologik asos bo'la oladi .

Umuman olganda, Farg'ona vodiysida hududiy turistik-rekreationsion tizimlarni shakllantirish katta imkoniyatlarga ega. Biroq bu imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun geoekologik baholash, hududiy rejalashtirish, ekologik monitoring, rekreationsion yuklamani me'yorlash va mahalliy aholining turizm jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish zarur. Shundagina Farg'ona vodiysida turizmni iqtisodiy jihatdan samarali, ekologik jihatdan xavfsiz va ijtimoiy jihatdan foydali soha sifatida rivojlantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-549-son, 18-iyul 2019-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. PF-158-son, 11-sentabr 2023-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. — Toshkent: Lex.uz elektron huquqiy bazasi.
4. UN Tourism. Sustainable Development in Tourism. — Madrid: United Nations Tourism, official materials.
5. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Tourism and Sustainable Development Goals. — UN DESA official materials.
6. UNESCO World Heritage Centre. Sustainable Tourism Glossary. — UNESCO official materials.
7. Soliyev A.S. O‘zbekiston geografiyasi. — Toshkent: Universitet, 2014.
8. Baratov P. O‘zbekiston tabiiy geografiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
9. G‘ulomov P.N., Vahobov H. O‘rta Osiyo tabiiy geografiyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
10. Nig‘matov A.N. Geoekologiya asoslari. — Toshkent: Universitet, 2012.
11. To‘xtayev A.S. Ekologiya. — Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
12. Mirzayev M.A., Aliyeva M.T. Turizm asoslari. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2011.
13. Hayitboyev R., Sattarov A. Turizm va servis asoslari. — Samarqand: SamISI, 2015.
14. Shomurodova S.G. Farg‘ona viloyatining tabiiy-geografik o‘rni va uning turizmdagi ahamiyati. — Ilmiy maqola, 2021.
15. Farg‘ona vodiysida turizmni rivojlantirishning hududiy jihatlari va istiqbollari. — Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, 2023.
16. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi materiallari.
17. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari.

18. Farg‘ona, Andijon va Namangan viloyatlari hokimliklarining turizm va hududiy rivojlanishga oid rasmiy ma’lumotlari.

19. World Tourism Organization. Tourism and Sustainable Development: Good Practices. — Madrid: UNWTO.